

Emlékezés Laky Dezsőre (1887–1962), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjára

Remembering Dezső Laky (1887–1962), Full Member of the Hungarian Academy of Sciences

A magyarországi statisztikai tudományosság kiemelkedő személyisége volt Laky Dezső, akit egyik méltatója Adolphe Quételet belga matematikus és statisztikus hazai inkarnációjának nevezett. Életútja magában hordozta az érdemeken alapuló felemelkedés és elismerés, majd az ész trónfosztása miatti szenvedés kettősségét.

Laky Dezső 1887. február 1-jén született Csurgón, Somogy vármegyében, nemesi gyökerű (alisteri) családban. Kaposváron kezdte tanulmányait, az egyetemet Budapesten végezte, ahol jog- és államtudományokat hallgatott, és jogász diplomát szerzett, de a statisztikai módszerek iránti fogékonysága is hamar megmutatkozott. Ebben az időben az utóbbi tudomány saját stúdiumot és tanszéket kapott a budapesti és a kolozsvári jogi karon is a közgazdaságtannal együtt, ami a matematikai módszerek társadalomtudományi felhasználhatóságát fejezte ki.

Húsz évesen Laky már a Magyar Királyi Statisztikai Hivatalban dolgozott, azaz a diploma átvétele előtt fizetés nélküli gyakornokként, ezután a Kereskedelemügyi Minisztérium személyi állományában segédfogalmazó lett, 1919-re pedig az osztálytanácsosi rangig emelkedett. Ebből az időből származott a magyar városok háztartásának statisztikai elemzése a dualizmus utolsó békeévek, illetve az 1910. évi népszámlálási adatok nyomán (1916), valamint a több nyelvre is fordított, a Magyar Szent Korona országai elszármazott lakosságának az első világháború előtti ki- és visszavándorlását bemutató tekintélyes munkája (1918). Mint ilyen a hazai statisztika második nagy szakmai generációjához tartozott, akárcsak Buday László, vagyis azok közé, akik időben a Statisztikai Hivatal alapító Keleti Károly nemzedéke után jöttek, s az első világháború előtt érték be. Így 1922-ben részt vett a Magyar Statisztikai Társaság megalapításában is.

Az egyetemi oktatásban szükségképpen ő és kortársai vállaltak szerepet. Laky 1918-ban a még pozsonyi székhelyű Erzsébet Tudományegyetemen lett a népességi statisztika tárgykör magántanára sikeres habilitációt követően. A viszonylag fiatal pozsonyi és az 1872-ben alapított kolozsvári királyi tudományegyetemek székhelyének kényszerű megváltozása hozta magával a változást Laky szakmai életében is azáltal, hogy 1921-ben az ideiglenesen Szegedre költöző, a jogi karát kivéve végül ténylegesen ott maradó Ferenc József Tudományegyetem Statisztikai Tanszékére kapott oktatási megbízást, majd 1923-ban nyilvános rendes tanári kinevezést. Pályafutásának e rövid, de termékeny része 1926-ig tartott. E helyen olyan professzorok nyomdokába lépett a katedrán, mint a tanszékalapító Vályi Gábor, illetve Kenéz Béla és Kovács Gábor. Szegeden az 1925/26. tanévben kari dékán volt, de ez időben a Statisztikai Hivatalnak is dolgozott. E korszak mintegy zárásaként összegyűjtötte és közreadta a Ferenc József Tudományegyetemre vonatkozó fontosabb jogszabályok (törvények, rendeletek) és egyes szabályzatok gyűjteményét 1926-ban, ami mára az egyetemtörténeti irodalom egyik lényeges pillérévé vált.

A szegedi fél évtized alatt a trianoni békeszerződés előzményeinek és következményeinek gazdasági és statisztikai vizsgálatával meghatározó művet tett a tudomány asztalára 1923-ban, amikor az MTA megjelentette a *Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai* című részletgazdag munkáját. A mű megalkotását még a statisztikai hivatali évei alatt kezdte el, az adatgyűjtés két éven át tartott. E kötet ma is forgatott egykorú adatforrás és tanulságos szakirodalom, jobbára az 1919. naptári évről. E mű már hűen tükrözte azt a felismerést, hogy a

hagyományos statisztikát csak a közgazdaságtannal karöltve lehet igazán hatékonyá tenni a mindennapi gyakorlat számára. Azok közé tartozott, akik a két világháború közötti hazai tudományosságban termékenyen kapcsolták össze a statisztikai módszereket, számításokat a modern nemzetgazdaságtannal, valamint harmadikként a szintén pozitívista természetű, de már fogalomalkotó közigazgatástani irányzatokkal. Vagyis Laky Dezső a korszerű statisztikát a társadalomtudomány részeként, olykor – Horváth Róbert szavaival élve – „alkalmazott társadalomtudományi módszerként” fogta fel elsősorban, miáltal egyfajta szintézis jött létre több modern tudományterület között. Ez, a nem kizárólag matematikai alapú statisztika megfelelt a korabeli felemelkedő közép-európai szakmai irányzatnak. Összességében a kor- és pályatársáról, a Statisztikai Hivatal addigi elnökéről, Buday Lászlóról és munkásságáról 1923-ban írt elemző méltatása tudománytörténeti programnak is tekinthető.

A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület és a Magyar Tudományos Akadémia 1925. évi Fáy András-pályázatára benyújtott pályaműtervezete (a kiírt pályatétel címe: „Fejtsenek ki megfelelő elméleti megalapozással a Magyarországon követendő iparpolitika alapelvei”) támogatásban részesült. Ugyanabban az évben jelent meg a tuberkulózis hazai demográfiai számadatairól készített első nagy műve az 1901 és 1915 közötti intervallumról; e témát később még folytatta. Ezt követően, 1926-ban lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, számos szegedi oktató kollégája ajánlásával (Erekly István, Kolosváry Bálint, Kováts Ferenc, Polner Ödön). Székfoglalóját egy, a büntetőjog és a statisztika összekapcsolódását kifejező témában tartotta „Magyarország kriminalitása a világháború alatt és a háború után” címmel.

1926-ban távozott a szegedi egyetemi kötelékből, mivel elfogadta a fővárosi Műegyetem (József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem) meghívását, s oktatói munkája annak Gazdasági Osztályán, majd Közgazdaságtudományi Karán az alkalmazott közgazdaságtan és statisztika nyilvános rendes tanáraként teljesedett ki. „[A] tanszék betöltésére Laky Dezső mindenben a rátermett egyéniség. Kiváló és széleskörű tudományos munkássága, az élettél folyamatosan kapcsolatot kereső egyénisége, kitűnő írói készsége és igen jeles előadóképessége hivatottá teszik arra, hogy e tanszéket megfelelően betöltse” – állapította meg az őt ajánló bizottság. Nem érdektelen megemlíteni, hogy kora olyan, hasonlóan jeles kiválóságaival dolgozott együtt a következő két évtizedben, mint például Heller Farkas (nemzetgazdaságtan és pénzügytan), Bud János (gazdaságpolitika), Teleki Pál (gazdasági földrajz), Egyed István (közigazgatási jog), Kaas Albert (közjog és összehasonlító államjog), Kováts Ferenc (gazdaságtörténet és történeti segédtudományok), Márffy Ede (közigazgatástan és pénzügyi jog), Mártonffy Károly (közszolgálati jog), vagy 1944-től a magyar városi jog magántanáráként a fiatal Csizmadia Andor. Laky többször töltötte be a dékáni tiszteket is. Azonban a szegedi egyetemmel a szellemi kapcsolata megmaradt, különösen barátja, a közgazdász Surányi-Unger Tivadar révén.

Kiemelést érdemel a magyar egyetemi hallgatók statisztikájának elemzése terén kifejtett tevékenysége is, melyben szüleik foglalkozási főcsoportjait vetette össze az egyetemi hallgatók számával és arányával, a tanulmányaik szakterületeivel 1930-ban, megteremtve a társadalmi átrétegződési statisztika alapjait. „Az egyetemi (és jogakadémiai) hallgatók problémájának mélyebb megértése szempontjából a legfontosabb célkitűzések egyike, azoknak az adatoknak közelebbi vizsgálata, melyek a hallgatók szüleinek foglalkozási és társadalmi tagozódását részletezik” – indokolta ez irányú vállalkását Laky Dezső.

Az oktatással párhuzamosan az 1930-as évek rendkívüli aktivitással teltek számára: 1929-ben az Országos Statisztikai Tanács tudományos bizottságának elnöke lett, és javaslatai alapján átszervezték a Statisztikai Hivatal összes felvételeit, rendszerbe foglalták a minisztériumok

statisztikáit. 1935-ben a Nemzetközi Statisztikai Intézet, valamint az Országos Ipartanács tagja lett, és ebben a minőségben vizsgálta a községek és városok közüzemeit. Munkásságának elismeréséül a kormányzó a Magyar Érdemrend középkeresztjét adományozta részére. Ugyancsak 1935-ben nevezték ki az Iparosok Országos Központi Szövetkezetének elnökévé. 1933-ban az akkor megszervezett Árelemző Bizottság alelnöke, 1936-ban elnöke lett; 1938-ban e testület megszűnt, helyét a honvédelmi beruházási programban törvényességi felügyeleti szerepet ellátó Árelenőrzés Országos Kormánybiztosa vette át, s elsőként Lakyt nevezték ki a tisztségre, amelyet egy évig töltött be. Közben az ugyancsak átalakított Országos Ipartanács kisipari osztályának vezetését is rá bízta. Mindezek mellett a szóban lévő időszakban még a Magyar Társadalomtudományi Társulat választmányi tagjaként, az Országos Felsőoktatási Tanács tagjaként, az Országos Társadalombiztosítási Szakvizsgabizottság elnökeként, a Hiteles Könyvszakértőket Vizsgáló Bizottság, az Egységes Gyakorlati Közigazgatási Vizsgálói Bizottság és az Országos Szaktanárvizsgáló Bizottság tagjaként is működött.

1939-ben szülőhelye választókerületében országgyűlési képviselővé választották Laky Dezsőt a kormánytöbbséget biztosító Magyar Élet Pártja programjával. 1940 decemberében tárcanélküli közellátásügyi miniszterré nevezte ki a kormányzó, amelyet kilenc hónapig látott el Teleki Pál és Bárdossy László kormányában. Szervezte az Országos Közellátási Hivatalt és a közellátási felügyelőségeket, illetve a törvényhatósági közellátási kormánybiztosokat. Erre az időszakra esett a hadba lépés többszöri kérdése, amelyet Jugoszlávia és a Szovjetunió ellen sem támogatott 1941 márciusában, illetve júniusában. A Kállay-kormány idején már nem volt miniszter, a politikai szerepvállalása (ismert kifejezéssel: „hintapolitika”) pedig egyértelműen kiugráspártinak tekinthető: a kormánypárton belüli mérsékelt, a németbarát elkötelezettséggel szembe helyezkedő csoport vezető személyiségévé vált. Az alkotmányos elvek védelmében való fellépés egyik példája volt, amikor 1942 októberének végén az egykamarás törvényhozást ismét bevezetni törekvő, Jaross Andor-féle törvényjavaslatot a magyar alkotmányfejlődéssel nyíltan összeegyeztethetetlennek minősítette és nem támogatta a Képviselőházban.

Életének fontos pillanata volt, amikor 1943-ban a Magyar Statisztikai Társaság elnöke lett.

1944 márciusában, Magyarország német megszállását követően azonnal deportálták, előbb Bécs mellett, majd Budapesten tartották fogva október közepéig. Szabadon bocsátása érdekében a Műegyetem rektora és tanári kara – az adott körülmények között – kifejezetten nagy elszántsággal küzdött, Antal István igazságügyi, egyben vallás- és közoktatásügyi miniszternél, illetve Sztójay Döme miniszterelnöknél többször kérték azt az egyetemi autonómia megsértésére is hivatkozva – hiába. Végre a Sztójayt követő Lakatos-kormány elérte több politikai fogoly elengedését, köztük az övét is, de utána még bujkálni kényszerült a fővárosban.

Az 1945/46. tanévben Laky folytatta tanári tevékenységét, immár a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen is, ahol újra szervezte és indította a statisztika oktatását. 1946-ban a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, 1947-ben pedig a Nemzetközi Népeségtudományi Unió tagja lett. Szintén az utóbbi évben neki adományozták a Statisztikai Társaság Keleti Károly-érmét, először a világháborút követően (posztumusz Thirring Gusztávval és Buday Lászlóval együtt). Azonban a polgári demokratikus intézmények felszámolása alatt, 1948-ban máris nyugdíjazták fővárosi munkahelyeiről, végül 1949 nyaráig az egri Magyar Katolikus Jog- és Államtudományi Karon (a korábbi érseki jogakadémia utódán) dolgozott. Ugyanebben az évben az ő akadémiai rendes tagságát is tanácskozára minősítették át.

A Rákosi-korszak politikai és ideológiai kitelepítési hulláma nem kímélte Laky Dezsőt sem: nyugdíjától, vagyonától megfosztották, családjával a hortobágyi Egyekre telepítették ki, ott hasonló élet várt rá, mint egykori szegedi pályatársaira, a tragikus sorsú idősb és ifjabb Boér Elekre Újfehértón. De tőlük eltérően Laky túlélte a viszontagságokat, így 1953-tól Maglódon, 1955-től Budakeszin lakott, ám méltó munka és megélhetés nélkül. Végül csak 1958-ban térhetett vissza Budapestre, ezután a Központi Statisztikai Hivatal 1961-ig szaktanácsadóként alkalmazta, azonban ez legfeljebb közvetetten jelentette a rehabilitációját. A rendes akadémiai tagságát csupán 1989-ben állították helyre.

Az évtizedes megpróbáltatások után 1962. július 30-án hunyt el Budapesten.

Horváth Róbert szegedi statisztikus professzor ekként méltatta munkásságát a tiszteletére tartott emlékülés alkalmával 1992-ben: „Az egyetemi tananyag, melyet Laky Dezső évről-évre csiszolgatott és tökéletesíteni igyekezett, megfelelt ugyanakkor a legkényesebb francia egyetemi tanári stíluskövetelményeknek is stílusa világosságával és racionalitásával, de ugyanakkor – és ezt a közelmúltban letűnt korszak után szükségesnek látszik kiemelni – mélységesen magyar »nemzeti« szellemével és öntudatával. Ősi magyar nemességét tehát Laky Dezső is úgy értelmezte, mint Berzeviczy Gergely vagy gróf Széchenyi István, azaz a szív és a lélek nemességeként, a haza javára való munkálkodás privilégiumaként – így hát joggal lehetett arra büszke.” A műegyetemi tanszéke nemcsak a hazai üzemgazdaságtani és mikroökonómiai statisztika fellegvárává vált a magántanárai és intézeti tanárai munkásságán keresztül, de a makroökonómiai statisztikai kutatásokra is kisugárzott a Lakynál nevelkedett tanítványok és az általa más tanszékekkel fenntartott együttműködések segítségével: „ezek intenzitása folytán elmondható, hogy fő befolyása inkább ezen a területen és nem annyira a tudománytörténet és a tudományelmélet terén nyilvánult meg tanári működése folyamán”.

Ugyanakkor Laky Dezső kapcsolata a „hivatalos” statisztikával sem a szegedi, sem a műegyetemi évei alatt nem szakadt meg. Társadalom- és részben történeti statisztikai művei többek között a „Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának közleményei” és a „Magyar Statisztikai Társaság kiadványai” sorozatokban jelentek meg. Munkái a tematikai gazdagságon, az adatok felvételének pontosságán és a módszertan precízségén alapuló társadalomtudományi művek, amelyekben az eredendően pozitivistá gazdasági, demográfiai számszerű mutatók történeti és nemzetgazdasági folyamatokká rendeződnek. Távol állt tőle a monopolisztikus szándék a statisztikai tudományosságban, inkább arra törekedett, hogy szellemi kincseit minden szakmabelivel megossza, s a szélesebb fórumok felé közvetítse, érteve ezen az olvasóközönséget is. Ezt találóan így fogalmazta meg a budapesti ipari munkabérekről készített elemzésében (1927): „Meddig kísért még korunkban is a hivatalos statisztikák annyira nem kíváncsi bizalmasan kezelése? Vagy a húzódozás olyan problémák érintésétől, amelyek – mondjuk – kényes természetűek. Ezen a ponton ugyanis a magyar statisztika mintha régmúlt idők hibájába esett volna vissza. Azokéba, amikor a statisztika művelése mintegy az államhatalom (vagy a fejedelem) sajátos, a nyilvánosságtól elzárt munkakörei közé számított.” Ezért is beszélt egyfajta „statisztikus rendről”, a szó nem feudális, hanem spirituális, hivatásrendi értelmében.

Legfontosabb művei

A kivándorlók kor- és foglalkozási viszonyai. In: Magyar Gazdák Szemléje. 1913/3. szám. 188–196.; *A statisztika a városok szolgálatában.* In: Városi Szemle. VI. kötet. Budapest, 1913. 416–437.; *Községi adminisztráció és községi háztartás a statisztika mérlegén.* In: Közgazdasági Szemle. 1914/1. szám. 15–31.; *Magyarország városainak háztartása az 1910. évben.* = Magyar Statisztikai Közlemények. Új

sorozat 58. Budapest, 1916.; *A Magyar Szent Korona országainak kivándorlása és visszavándorlása, 1899–1913.* = Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 67. Budapest, 1918.; *Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai.* = Magyar közgazdasági könyvtár és remekírók tára 22. Budapest, 1923.; *Schwartner Márton emlékezete.* In: Magyar Statisztikai Szemle. 1923/5–6. szám. 205–212.; *Buday László élete és munkássága.* In: Közgazdasági Szemle. 1925/7–9. szám. 387–448.; *A Magyar Szent Korona országainak 1901–1915. évi gümőkórhalálózása.* [Kovács Alajos előszavával.] = Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 62. Budapest, 1925.; *A M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem igazgatását érintő fontosabb törvények és rendeletek gyűjteménye.* Szeged, 1926.; *Az elválások és az öngyilkosságok okai és leküzdésüknek eszközei.* = A Magyar Statisztikai Társaság kiadványai 3. Debrecen, 1927.; *Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig. Különös tekintettel a fejlődés gazdasági rugóira (I.).* = [Budapesti] Statisztikai Közlemények 55/2. Budapest, 1927.; *Adalékok az ipari munkabérek statisztikájához Budapesten az 1914–1924 években.* In: Városi Szemle. XIII. kötet. Budapest, 1927. 66–150.; *Csonka-Magyarország tuberkulózis halandósága az 1920–23. években.* Budapest, 1927.; *Az albérlők és ágybérlők szociális és gazdasági viszonyai Budapesten.* = [Budapesti] Statisztikai Közlemények 58/4. Budapest, 1929.; *Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig. Különös tekintettel a fejlődés gazdasági rugóira (II.).* = [Budapesti] Statisztikai Közlemények 57/1. Budapest, 1929.; *Vargha Gyula (1853–1929).* In: Közgazdasági Szemle. 1929/5. szám. 305–310.; *A törvénytelen gyermekek Budapesten.* = [Budapesti] Statisztikai Közlemények 62/4. Budapest, 1930.; *A magyar egyetemi hallgatók statisztikája 1930.* = Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 87. Budapest, 1931.; *Az értelmiség válságának gazdasági és társadalmi háttere.* In: Kornis Gyula, Laky Dezső, Szandtner Pál: *Az értelmiség válsága.* A Magyar Társadalomtudományi Társulat értekezlete. = Társadalomtudományi Füzetek 14–16. Budapest, 1931. 28–49., 89–92.; *Népesedéspolitika.* /'Kincsestár' sorozat, Magyar Szemle Társaság/ Budapest, 1933.; *Csonka-Magyarország népének halandóságáról.* In: Laky Dezső, Surányi-Unger Tivadar (szerk.): *Ünnepi dolgozatok Balás Károly és Heller Farkas születésének 60. évfordulója alkalmából.* Budapest, 1937. 193–210.; *Illyefalvi Lajos működésének méltatása.* In: Magyar Statisztikai Szemle. 1944/9–12. szám. 468–470.; *Megemlékezés Földes Béláról, Fellner Frigyesről és Kenéz Béláról.* In: Magyar Statisztikai Szemle. 1947/7–8. szám. 272–289.; *Magyarország ipara 1945 nyarán.* In: Tonelli Sándor (szerk.): *Ipari újjáépítésünk.* Budapest, 1947. 5–24.; *Statisztikai módszerek.* Budapest, 1959.

Felhasznált szakirodalom:

- BALÁS JUDIT: *Laky Dezső.* In: Mátyás Antal (szerk.): *Magyar közgazdászok a két világháború között.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. 198–228.
- GYÉMÁNT RICHÁRD – KATONA ZSÓFIA: *A szegedi Statisztikai és Demográfiai Tanszék jeles tudósai (1921–1996).* In: Balogh Miklós, Gyémánt Richárd, Kovacsicsné Nagy Katalin, Pukli Péter, Vavró István (szerk.): *A statisztika és a közigazgatás elkötelezettje.* Ünnepi kötet a 60 éves Katona Tamás tiszteletére. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar – KSH, Budapest, 2008. 1–14.
- GYÉMÁNT RICHÁRD: *Laky Dezső (1887–1962).* In: FORVM. Acta Juridica et Politica. 2020/1. szám. 449–461.
- GYÉMÁNT RICHÁRD: *Magyarország népesedéstörténete (895–1920). Demográfiai folyamatok, etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Magyarországon.* = Magyar Történeti Demográfiai Könyvtár 1. SZTE, Szeged, 2024.
- GYULAY FERENC: *A Magyar Statisztikai Társaság története (1922–1949).* In: Statisztikai Szemle. 1990/10. szám. 769–789.

- HAEFFLER ISTVÁN (szerk.): *Országgyűlési almanach az 1939–44. évi országgyűlésről*. Miniszterelnökség Sajtóosztálya, Budapest, 1940. 235–237.
- HORVÁTH RÓBERT: *Laky Dezső – az egyetemi tanár*. = Acta Universitatis Szegediensis de Attila Jozsef Nominatae. Acta Juridica et Politica, Tom. XLII., Fasc. 3. Szeged, 1992.
- KIRÁLY SÁNDOR: *A társadalmi mobilitás lehetőségei a Horthy-korszak felsőoktatási rendszerében*. In: Gerundium. 2015/3–4. szám. 47–71.
- OSVÁTH ZSOLT: *Laky Dezső letartóztatása. Az egyetemi autonómia megsértése*. In: Szögi László, Zsidi Vilmos (szerk.): Tanulmányok a magyarországi közgazdasági felsőoktatás történetéből. = A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Levéltárának kiadványai 2. BKE, Budapest, 1995. 164–172.
- SZABÓ PÁL: *A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága*. Pécs, 1940.
- THIRRING LAJOS: *Laky Dezső, 1887–1962*. In: Statisztikai Szemle. 1992/10. szám. 879–883.

Dr. Antal Tamás, egyetemi tanár
SZTE Állam- és Jogtudományi Kar
Európai Jogtörténeti Tanszék
antalt@juris.u-szeged.hu